

<https://doi.org/10.70728/b.series.fil.v08.i05.075>

O‘ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA “GUL/FLOWER” KONSEPTINING SINONIMIK VA GIPONIMIK MUNOSABATLARI QIYOSIY TAHLILI

Ungalova Dilnoza Mirzoxid qizi

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti

Markaziy Osiyo xalqlari tillari va madaniyati instituti

O‘zbek tili va adabiyoti kafedrası 1-bosqich tayanch doktoranti.

Oriental universiteti “Tillar 2” kafedrası o‘qituvchisi.

Tel.: +99890 455-93-01; E-mail: dilnoza.ungalova111@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-2094-6803>

Annotatsiya. Maqolada o‘zbek tilidagi “gul” va ingliz tilidagi “flower” konseptlarining sinonimik hamda giponimik munosabatlari qiyosiy tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi ikki tilda gul nomlari qanday leksik-semantik maydon hosil qilishi, umumiy nom va tur nomlari o‘rtasidagi ierarxiya qanday shakllanishi hamda gul obrazlari madaniy-estetik ma’nolarni qanday ifodalashini aniqlashdan iborat. Maqolada leksik-semantik, konseptual, komponent, sinonimik, giponimik va lingvokulturologik tahlil usullaridan foydalanildi. Natijalar “gul/flower” birliklari har ikki tilda umumlashtiruvchi markaziy nom bo‘lib, “chechak”, “lola”, “rayhon”, “rose”, “blossom”, “lily” kabi birliklar ularning periferik, obrazli va madaniy qatlamlarini shakllantirishini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: gul, flower, sinonimiya, giponimiya, leksik-semantik maydon, chechak, lola, rayhon, rose, lily.

Аннотация. В статье проводится сравнительный анализ синонимических и гипонимических отношений концептов “gul” в узбекском языке и “flower” в английском языке. Цель исследования — определить, каким образом названия цветов образуют лексико-семантическое поле в двух языках, как формируется иерархия общего наименования и видовых названий, а также как цветочные образы выражают культурно-эстетические значения. В работе применяются лексико-семантический, концептуальный, компонентный, синонимический, гипонимический и лингвокультурологический методы анализа. Результаты показывают, что “gul/flower”

выступают центральными обобщающими единицами, а “chechak”, “lola”, “rayhon”, “rose”, “blossom”, “lily” формируют периферийные и культурно-образные зоны.

Ключевые слова: gul, flower, синонимия, гипонимия, лексико-семантическое поле, chechak, lola, rayhon, rose, lily.

Abstract. This article presents a comparative analysis of synonymic and hyponymic relations within the Uzbek concept “gul” and the English concept “flower”. The aim is to determine how flower names form lexical-semantic fields in both languages, how the hierarchy between general and specific names is structured, and how floral images express cultural and aesthetic meanings. The study applies lexical-semantic, conceptual, componential, synonymic, hyponymic and linguocultural methods. The findings show that “gul/flower” function as central generalizing units, while “chechak”, “lola”, “rayhon”, “rose”, “blossom” and “lily” represent peripheral, figurative and culturally marked zones of the field.

Keywords: gul, flower, synonymy, hyponymy, lexical-semantic field, chechak, lola, rayhon, rose, lily.

KIRISH. O‘zbek tilidagi “gul” va ingliz tilidagi “flower” leksemalari faqat botanik obyekt nomi sifatida emas, balki madaniy-estetik, obrazli va assotsiativ ma’nolarni jamlovchi konseptual birliklar sifatida ham muhimdir. O‘zbek tilida “gul”ning denotativ ma’nosi o‘simlikka oid bo‘lsa-da, uning konnotativ maydoni go‘zallik, iffat, mehr-muhabbat va noziklik kabi qadriy semalarni o‘z ichiga oladi [Nekboyeva, 2025, b. 96–97]. Ingliz tilida esa “flower” turli gul turlarini yagona kognitiv kategoriya ostida umumlashtiradi [Riemer, 2010, p. 223–224].

Mavzuning dolzarbligi shundaki, ikki tilda “gul/flower” konseptlari markaz-periferiya munosabatlarini, sinonimik yaqinlikni va giponimik ierarxiyani yaqqol ko‘rsatadi. O‘zbek tilida “gul”ning “chechak” bilan tarixiy-uslubiy yaqinligi, “lola” va “rayhon” bilan esa tur va assotsiativ maydon doirasidagi bog‘lanishi mavjud. Ingliz tilida “flower” umumiy nom bo‘lib, “rose”, “lily”, “daisy”, “blossom” kabi birliklar uning tur, jarayon va ramziy qatlamlarini shakllantiradi. Riemerning kognitiv semantika haqidagi fikricha, gul turlari tashqi belgilariga ko‘ra farqlansa-da, ular yagona “flower” kategoriyasiga mansub bo‘lib qoladi [Riemer, 2010, p. 224].

Ushbu maqolaning maqsadi o‘zbek va ingliz tillarida “gul/flower” konseptining sinonimik va giponimik munosabatlarini qiyosiy tahlil qilishdan iborat. Maqolada quyidagi vazifalar belgilandi: birinchidan, “gul” va “flower” birliklarining yadroviy, umumlashtiruvchi maqomini aniqlash; ikkinchidan, “gul–chechak” va “flower–rose/lily/blossom” munosabatlarini tahlil qilish; uchinchidan, har ikki tilda tur nomlari va

umumiy nomlar o‘rtasidagi giponimik ierarxiyani ochish; to‘rtinchidan, gul obrazlarining go‘zallik, yoshlik, poklik, muhabbat va yangilanish bilan bog‘liq madaniy qatlamlarini solishtirish.

MATERIALLAR VA METODLAR. Tadqiqot materiali sifatida mavzu bo‘yicha ishga jalb etilgan ilmiy maqolalar, lug‘aviy materiallar, fitonimik tadqiqotlar, frazeologik va lingvokulturologik manbalar olindi. O‘zbek tili bo‘yicha M.S. Usmonova, R. Ikramova, R. Nekboyeva, Sh.B. Matnazarov, N. Mahmudov va boshqalar lug‘ati hamda turkiy tillar taraqqiyotiga oid materiallardan foydalanildi. Ingliz tili bo‘yicha N. Riemer, Z.M. Mo, R. Mihalache va hammualliflar, A. Anisimova va N. Safonova, I.S. Almeida va hammualliflar, X. Chen kabi mualliflarning sahifali dalillari tahlilga tortildi.

Leksik-semantik tahlil “gul”, “chechak”, “lola”, “rayhon”, “flower”, “rose”, “blossom”, “lily” birliklarining ma’no maydonini aniqlash uchun qo‘llandi. Komponent tahlil denotativ va konnotativ semalarni ajratishga xizmat qildi. O‘zbek tilida “gul”ning Navoiy asarlarida ko‘p ma’nolarda ishlatilishi uning badiiy-semantik imkoniyatlari kengligini ko‘rsatadi [Usmonova, 2013, b. 129]. Ingliz tilida “flower” esa umumiy kategoriya sifatida konseptual markaz vazifasini bajaradi.

Sinonimik tahlil to‘liq ma’nodoshlikni emas, balki tarixiy, uslubiy, poetik va kontekstual yaqinlikni aniqlash uchun ishlatildi. Chunki o‘zbek tilida “gul” va “chechak” bir qatorga kirsa-da, “chechak”da tabiiy o‘sinh, eskirganlik va badiiy uslubga xoslik semalari kuchliroq namoyon bo‘ladi [Mahmudov va boshq., n.d., b. 125]. Giponimik tahlil esa umumiy nom va tur nomlari o‘rtasidagi ierarxiyani ochishga qaratildi.

Qiyosiy-chog‘ishtirma tahlil har ikki tildagi umumiylik va farqlarni ko‘rsatdi. Lingvokulturologik talqin “gul/flower” konseptlarining madaniy kod, estetik idrok va assotsiativ tafakkurdagi o‘rnini izohlashda qo‘llandi. Manbashunoslikka asoslangan tahliliy umumlashtirish orqali har bir xulosa aniq sahifali dalillar bilan bog‘landi.

NATIJALAR. Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, o‘zbek tilida “gul” konsepti markaziy, umumlashtiruvchi va ko‘p qatlamli birlikdir. “Gul” va “chechak” sinonimik jihatdan yaqin bo‘lsa-da, ular mutlaq teng emas. “Chechak” leksemasi eskirgan, ko‘proq badiiy uslubga xos va tabiiy o‘sinh semasini o‘zida saqlagan birlik sifatida tavsiflanadi [Mahmudov va boshq., n.d., b. 125]. Tarixiy nuqtayi nazardan XIV asrdan boshlab forsiy “gul” eski turkiy “chechak” bilan sinonimik qator hosil qilib, hozirgi o‘zbek tilida dominant giperonimga aylangan [Matnazarov, 2026, b. 22].

“Gul”ning dominantligi uning turli giponimlarni birlashtirish qobiliyatida ham ko‘rinadi. Lisoniy manzaradagi gul, lola, ra‘no, nilufar kabi atamalar fitonimik leksika tarkibiga kiruvchi apellyativlar sifatida talqin qilinadi [Matnazarov, 2026, b. 15]. Bu

jihatdan “gul” umumiy giperonim, “lola”, “rayhon”, “nargis”, “nilufar” kabi birliklar esa uning giponimik zonalarini hosil qiladi.

Ingliz tilida “flower” xuddi shunday umumlashtiruvchi nominativ birlik vazifasini bajaradi. Phraseological worldview doirasida FLORA konsepti “flower” va “plant” subfreymilariga ajraladi; “flower” subfreymi esa rose, lily, daisy kabi slotlarni o‘z ichiga oladi [Anisimova, Safonova, 2020, p. 91–92]. Demak, ingliz tilida ham “flower” keng giperonim, “rose” va “lily” esa aniq tur nomlari sifatida maydonning xususiy semantik birliklari hisoblanadi.

Til	Yadroviy birlik	Sinonimik yaqin birliklar	Giponimik/tur birliklari	Madaniy-assotsiativ qatlam	Konseptual vazifa	Manba
O‘zbek	gul	chechak; ko‘chma ma’noda gulruh, gulchehra, guluzor	lola, rayhon, atirgul, nargis, nilufar	Go‘zallik, iffat, mehr- muhabbat, noziklik, yuz, ko‘ngil	Markaziy giperonim va badiiy-estetik yadro	[Nekboyeva, 2025, b. 97]; [Usmonova, 2013, b. 140]
Ingliz	flower	bloom, blossom kontekstual yaqinlikda	rose, lily, daisy, damask rose	Beauty, pleasantness, love, purity, renewal	Umumiy kategoriya va konseptual maydon markazi	[Riimer, 2010, p. 223– 224]; [Ikramova, 2023, b. 559]

Ingliz tilida “rose” “flower” konseptining eng kuchli madaniy belgisi giponimlaridan biridir. “Rose” sevgi, go‘zallik, estetika va sirli ma’nolarni mujassamlashtiradi [Almeida et al., 2024, p. 198]. Shu bilan birga, ingliz idiomatikasida “rose” faqat ijobiy baho bilan cheklanmaydi: “no rose without a thorn” iborasi go‘zallik ortida ko‘zga tashlanmaydigan muammo yoki og‘riq bo‘lishi mumkinligini bildiradi [Mihalache et al., 2023, p. 152]. Bu holat “rose”ni oddiy giponimdan madaniy ambivalent konseptual birlik darajasiga olib chiqadi.

“Blossom” esa ingliz tilida tur nomi emas, balki jarayon bildiruvchi birlik sifatida muhimdir. O‘simlikning urug‘lanish, kurtaklanish, gullash, mevalanish va so‘lish bosqichlari inson hissiyotlari bilan metaforik bog‘lanishi mumkin [Mo, 2025, p. 43–44]. Budding va blossoming birliklari hissiyotning kuchayishi hamda ichki holatning tashqi ifodaga aylanishini bildiradi [Mo, 2025, p. 44]. O‘zbek tilida esa bu ma’no “guldek ochilmoq”, “ochilib-sochilmoq” kabi birliklarda ko‘rinadi; bu holat go‘zallikning harakat va dinamiklik orqali voqelanishini ko‘rsatadi [Ikramova, 2023, b. 559].

“Lily” ingliz tilida “flower” maydonining poklik va ruhiy-estetik qatlamini ifodalaydi. Lily va rose kabi gul nomlari ayol ismlarida go‘zallik ma’nosi bilan motivlanishi qayd

etilgan [Chen, 2018, p. 265]. Lily oq rang, poklik va diniy-estetik ramziylik bilan bog‘liq bo‘lib, uning loyqa suv orasida paydo bo‘lishi ham poklik semantikasini kuchaytiradi [Almeida et al., 2024, p. 210].

O‘zbek leksemasi	Ingliz muqobili yoki yaqin birligi	Munosabat turi	Umumiy semantik belgi	Farqlovchi madaniy belgi	Manba va sahifa
gul	flower	Giperonimik moslik	Umumiy gul nomi	O‘zbekda badiiy-estetik va somatik metaforalar kuchli; inglizda kategoriyalash va floriografik qatlam faol	[Nekboyeva, 2025, b. 96–97]; [Rierner, 2010, p. 223–224]
chechak	blossom/bloom	Kontekstual-semantik yaqinlik	Gullash, ochilish, badiiylik	“Chechak” tarixiy-uslubiy sinonim; “blossom” jarayon bildiradi	[Mahmudov va boshq., n.d., b. 125]; [Mo, 2025, p. 44]
lola	rose/lily	Obrazli-assotsiativ yaqinlik	Go‘zallik, ayol obrazi, estetiklik	“Lola yuz” o‘zbekcha somatik obraz; rose/lily inglizda sevgi va poklik ramzi	[Globallashuv davrida turkiy tillar taraqqiyoti, n.d., b. 305]; [Almeida et al., 2024, p. 198, 210]
rayhon	flower/herb-like floral unit	To‘liq ekvivalent emas	Hid, tarovat, fitonimik birlik	O‘zbek madaniyatida rayhonning maishiy va poetik yuklamasi kuchliroq	[Usmonova, 2013, b. 134]; [Ikramova, 2023, b. 559]

MUHOKAMA. Qiyosiy tahlil shuni ko‘rsatadiki, “gul” va “flower” konseptlari har ikki tilda ham markaziy nominativ birlik sifatida ishlaydi, ammo ularning periferik tuzilishi bir xil emas. O‘zbek tilida “gul” juda keng konnotativ maydonga ega: u go‘zallik, iffat, mehr-muhabbat, noziklik va inson ruhiyati bilan bog‘lanadi [Nekboyeva, 2025, b. 97]. Badiiy matnda yuzning gulga qiyoslanishi, gulbargning yor yuzi bilan bog‘lanishi, “gul va bulbul” obrazining emotsional-psixologik qatlam hosil qilishi ham bu konseptning estetik kuchini ko‘rsatadi [Adabiyotshunoslik, 2025, b. 65].

Sinonimik munosabatlar masalasida eng muhim jihat shuki, “gul” va “chechak”ni mutlaq teng birliklar deb bo‘lmaydi. Ular bir semantik maydonga mansub va ma’lum kontekstlarda yaqin bo‘lsa-da, “chechak” tarixiylik, badiiylik va tabiiy o‘sish semasini ko‘proq saqlaydi. O‘zbek sinonimlar lug‘atida “gul”ning jonli va badiiy nutqda keng

qo‘llanishi, “chechak”ning esa asosan badiiy uslubda ishlatilishi qayd etilgani buni tasdiqlaydi [Mahmudov va boshq., n.d., b. 125].

Giponimik munosabatlarda esa “gul”ning dominant giperonimga aylangani alohida ahamiyatga ega. Matnazarovning qaydiga ko‘ra, forsiy “gul” eski turkiy “chechak” bilan tarixiy sinonimik qator hosil qilgan va hozirgi o‘zbek tilida dominant giperonim sifatida mustahkamlangan [Matnazarov, 2026, b. 22]. Shuning uchun “lola”, “rayhon”, “atirgul”, “nargis”, “nilufar” kabi birliklar “gul”ning bevosita yoki bilvosita giponimik zonalarini hosil qiladi.

Ingliz tilida “flower”ning holati kognitiv kategoriyalash bilan kuchli bog‘langan. U turli xil botanik obyektlarni bitta umumiy konsept ostida birlashtiradi. Bu umumlashtiruvchi xususiyat “flower”ni “rose” va “lily” kabi birliklarga nisbatan giperonimga aylantiradi. Ingliz tilidagi “flower” maydoni ayniqsa “rose” orqali madaniy jihatdan boyiydi: rose sevgi, go‘zallik, bahoriylik, sir va ehtiros bilan bog‘langan [Almeida et al., 2024, p. 198]. Biroq “rose”ning tikan bilan bog‘liq idiomatik talqini uning go‘zallik bilan birga og‘riq va xavfni ham ifodalashini ko‘rsatadi [Mihalache et al., 2023, p. 152].

“Blossom”ning o‘ziga xosligi shundaki, u “flower” maydonida predmet nomi sifatida emas, balki jarayon va holat sifatida ishlaydi. Mo tadqiqotida plant life cycle modeli orqali hissiyotning rivojlanishi urug‘lanish, kurtaklanish, gullash va so‘lish bosqichlari bilan bog‘lanishi ko‘rsatiladi [Mo, 2025, p. 43–44]. Shu jihatdan “blossom” o‘zbek tilidagi “guldek ochilmoq” yoki “ochilib-sochilmoq” birliklariga qisman yaqinlashadi. Ammo farq shundaki, “chechak” o‘zbek tilida tarixiy-uslubiy sinonim sifatida ko‘rinsa, “blossom” ingliz tilida ko‘proq rivojlanish va ochilish jarayonining konseptual belgisi sifatida ishlaydi.

“Lily” ingliz tilida “flower” konseptining poklik, ruhiy noziklik va diniy-estetik qatlamini shakllantiradi. Bu birlik “rose” kabi ehtirosga emas, ko‘proq oq rang, beg‘uborlik va ma’naviy tozalik semalariga yaqin. O‘zbek tilidagi “lola” esa ayol yuzi, qizillik, go‘zallik va poetik tasvir bilan bog‘lanadi [Globallashuv davrida turkiy tillar taraqqiyoti, n.d., b. 305]. Demak, “lola” va “lily” o‘rtasida umumiy estetiklik bor, ammo ularning madaniy yo‘nalishi farqli: biri o‘zbek poetik-somatik obraziga, ikkinchisi ingliz-xristian madaniy ramziyligiga yaqinroq.

“Rayhon” masalasida ehtiyotkorlik zarur. Ingliz “flower” maydonida “rayhon”ga to‘liq mos keladigan asosiy madaniy birlik mavjud emas. Rayhon o‘zbek klassik fitonimik tizimida gul nomlari qatorida keladi [Usmonova, 2013, b. 134]. Ingliz tilida esa “flower” maydoni rose, lily, daisy kabi birliklar orqali kuchliroq madaniylashgan. Shuning uchun “rayhon”ni “flower”ning bevosita inglizcha muqobili bilan emas, balki hid, tarovat va fitonimik-assotsiativ qatlam orqali qiyoslash to‘g‘riroq bo‘ladi.

XULOSA. O‘zbek tilidagi “gul” va ingliz tilidagi “flower” birliklari oddiy botanik nom doirasida talqin etilmaydi. Ular har ikki tilda keng leksik-semantik, lingvokulturologik va assotsiativ maydon hosil qiluvchi markaziy konseptual birliklar sifatida namoyon bo‘ladi. Qiyosiy tahlil shuni ko‘rsatadiki, “gul/flower” birliklari giperonim vazifasini bajarib, o‘zbek tilida “lola”, “rayhon”, “atirgul”, “nargis”, ingliz tilida esa “rose”, “lily”, “daisy”, “tulip” kabi giponimik qatlamlarni birlashtiradi. O‘zbek tilida “gul” va “chechak” o‘rtasidagi munosabat mutlaq sinonimiya emas, balki tarixiy, uslubiy va poetik yaqinlik sifatida baholanadi. “Gul” hozirgi adabiy tilda dominant birlik sifatida faol qo‘llansa, “chechak” badiiy-uslubiy va arxaiik ma’no rangini saqlab qoladi. Ingliz tilida esa “flower” bilan “rose” va “lily” kabi birliklar o‘rtasidagi munosabat aniq giperonim-giponim ierarxiyasiga asoslanadi. Bunda “rose” sevgi va ehtiros, “lily” esa poklik, noziklik va ruhiy soflik semalari bilan ajralib turadi. “Blossom” birligi ingliz tilida ochilish, rivojlanish va yangilanish jarayonini konseptuallashtiradi hamda o‘zbek tilidagi “guldek ochilmoq” ifodasi bilan semantik jihatdan qisman yaqinlashadi. O‘zbek “gul” konseptual maydonida “lola” va “rayhon” birliklari estetik, poetik, hid va madaniy-assotsiativ qatlamlarni kuchaytiradi, biroq ular ingliz tilidagi “rose” yoki “lily” birliklari bilan to‘liq ekvivalent emas. Umuman olganda, har ikki tilda gul obrazlari go‘zallik, yoshlik, poklik, muhabbat va yangilanish kabi semalar bilan bog‘lanadi. Biroq ushbu semalar har bir tilning milliy-madaniy kodi, tarixiy tajribasi va poetik an‘analari orqali o‘ziga xos shaklda ifodalanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Almeida I.S. [et al.]. The Lily and the Rose as Cultural Symbols: Tracing Transmissions Through Time [Text] // Biblos. – 2024. – No. 10. – P. 193–216.
2. Anisimova A., Safonova N. Conceptual and Linguistic Representations of Concept Flora in the Phraseological Worldview [Text] // International Journal of Multilingual Education. – 2020. – No. 15. – P. 91–92.
3. Chen X. The Pragmatic Functions of Gender Metaphor [Text] // Web of Proceedings. – 2018. – P. 264–265.
4. Globallashuv davrida turkiy tillar taraqqiyoti: til, ta’lim, nazariya va amaliyot muammolari [Matn]. – Osiyo texnologiyalar universiteti, n.d. – B. 305, 310, 313, 315, 380.
5. Ikramova R. Comparative analysis of the concept “beauty” in Uzbek and English lingo cultural [Text] // Web of Scientist: International Scientific Research Journal. – 2023. – Vol. 4. – Issue 6. – P. 556–562.
6. Mahmudov N. va boshq. O‘zbek tili sinonimlarining izohli lug‘ati [Matn]. – Toshkent: O‘zbek tilini rivojlantirish jamg‘armasi, n.d.

7. Matnazarov Sh.B. O‘zbek tilidagi gul nomlarining tarixiy-lisoniy tadqiqi [Matn]: filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – Urganch, 2026.
8. Mihalache R., Velescu E., Brezuleanu C.O. What’s in a Rose? Idiomatic Expressions Through the Lens of Different Languages [Text] // JOPAFL. – 2023. – Issue 30. – P. 149–154.
9. Mo Z.M. Looking at Emotion with Plant Metaphors in English and Uzbek Poetry [Text] // Gaspro International Journal of Language and Linguistics. – 2025. – Vol. 5. – No. 1. – P. 43–48.
10. Nekboyeva R. Fitonimik leksikaning etimologiyasi va ma’nolari [Matn] // Til va adabiyot.uz: ilmiy-metodik elektron jurnal. – 2025. – № 18. – B. 96–97.
11. Riemer N. Meaning and cognition I: categorization and cognitive semantics [Text] // Introducing Semantics. – Cambridge: Cambridge University Press, 2010. – P. 223–260.
12. Til va adabiyot.uz. Adabiyotshunoslik [Matn] // Ilmiy-metodik elektron jurnal. – 2025. – № 18. – B. 65.
13. Usmonova M.S. Ali Şir Nevai Eserlerinde Bitki Adları [Text] // Dil ve Edebiyat Araştırmaları. – 2013. – S. 8. – C. 123–140.
14. Xudoyqulova D. Ingliz va o‘zbek tillaridagi farmatsevtika terminlarini kognitiv-semantik aspektda tadqiq etish [Matn] // Uzbekistan: Language and Culture. – 2023. – № 4. – B. 76–77.